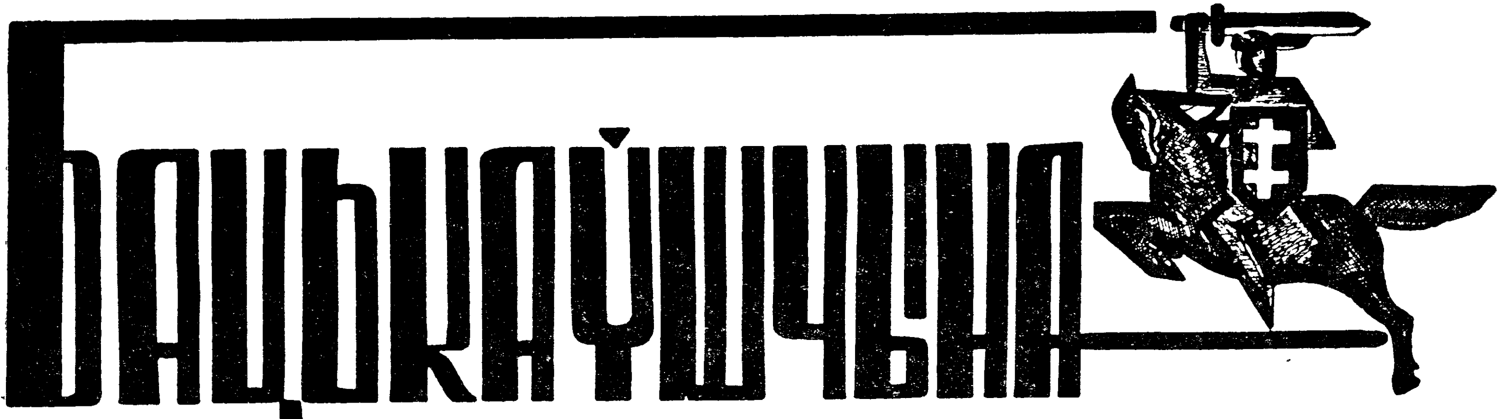

ГАЗЭТА ВЫХОДЗІЦЬ РАЗ У ТЫДЗЕНЬ — ЦАНА 30 Н. ФЭН.

ВОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ

DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAĆKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)
Herausgeber: Wladimir BORTNIK

Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“), (13 b) München 19, Schliessfach 69.

Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verl., G.m.b.H., München 8, Rosenheimer Str. 46 a.

Цана: Нямеччына: на год — 14,— м.; 6 м-цаў — 7,50 м.; 3 м-цы — 4,25 м.; **ЗША і Канада:** на год — 8,— д.; 6 м-цаў — 4,50 д.; 3 м-цы — 2,50 д.; 1 нумар — 0,20 д. **Ангельшчына й Аўстралія:** 39 шыл.; 21 шыл.; 12 шыл.; 1 шыл. **Бэльгія:** 210 фр.; 120 фр.; 75 фр.; 5 фр. **Францыя:** 800 фр.; 450 фр.; 250 фр.; 20 фр. **Аргентына:** 80 пэз.; 45 пэз.; 25 пэз.; 2 пэз. **Перасылка лётніцкай поштай аднаго нумару газэты каштуе дадаткова:** у ЗША і Канаду — 40 фэнігаў (10 ам. цэнт.); у Аргентыну — 70 фэн. (17 ам. ц.); у Аўстралію — 90 фэн. (22 ам. ц.). Падвойныя нумары каштуюць падвойна.

Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“,
Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“ | DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“ | THE WHITERUTHENIAN NEWSPAPER “THE FATHERLAND„

№ 29 (363) — Нядзеля, 21 ліпеня 1957 г. — ГОД ВЫДАНЬНЯ 11

На маргінэсе крэмлёўскае чысткі

Камэнтуючы ў папярэднім нумары нашае газэты апошнюю чыстку ў Крэмлі, мы былі сьхільныя бачыць ейныя прычыны ў нутрана партыйным змаганьні за верхаводзтва і ў шуканьні ахвярных казлоў, на якіх трэба было звaліць віну за ўсе няўдачы нутранай і замежнай палітыкі Савецкага Саюзу. Таму мы асьмеліліся зрабіць наступны вывад: **«Бадай усе абвінавачаньні, пастаўленыя супраць Молатава, Маленкава, Кагановіча й Шэпілава, з тым самым посьпехам маглі-б быць высунутыя й супраць Хрушчова».** Найсьвяжэйшыя выпадкі поўнасьцяй апраўдалі гэтыя нашыя прыпушчэньні.

Калі пішуцца гэтыя радкі, ад драматычных выпадкаў у Крэмлі, якія закончыліся 29 чэрвеня перамогаю Хрушчова, мінула ўсяго два тыдні. За такі кароткі час нельга яшчэ дакладна прадбачыць, якія зьмены прынясуць гэтыя выпадкі ў далейшай савецкай палітыцы як унутры краіны, гэтак і на ейным замежным адрэзку. Адно, — і гэта найважнейшае — становіцца што раз болей ясным, што разыходжаньні між групай Хрушчова і групай Молатава датычылі выключна тактычнага боку савецкай палітыкі, а не яе прынцыпаў. Да такога пераканаваньня прыводзіць нас, з аднаго боку, характар обвінавачаньняў групы Молатава, а з другога - сьвежыя асьветчаньні перамоглых крэмлёўскіх верхаводаў і апошнія ходы савецкай замежнай палітыкі.

Ворган польскай камуністычнай партыі «Трыбуна Люду», а такжа камуністычная прэса на Захадзе падала сэнсацыйныя дадзеныя аб змаганьні, што адбывалася ў Крэмлі ў днях 22—29 чэрвеня. Аказваецца, што спачатку прайграў Хрушчоў і ягоная група, бо прэзыдыюм цэнтральнага камітэту партыі правяло намінацыю Молатава на месца Хрушчова, як першага сакратара партыі, і Маленкава на месца Булганіна на становішчы прэм'ера савецкага ўраду. Такім чынам на паседжаньні прэзыдыюму ЦК партыі група Хрушчова была ў меншыні. Але сябры цэнтральнага камітэту партыі, што знаходзіліся ў той час у сталіцы або былі сьпешна сьцягнутыя з правінцыі, дамагліся скліканьня надзвычайнага паседжаньня ЦК, на якім група Хрушчова мела станоўчую бальшыню і, у дадатку, атрымала падтрыманьне з боку арміі ў васобе міністра абароны маршала Жукава. Гэта й заважыла аб перамозе Хрушчова і ўпадку групы Молатава. Апошнімі днямі пачалі на Захадзе пашырацца весткі, што на паседжаньні прэзыдыюму і Булганін выступаў супраць Хрушчова, а толькі на паседжаньні ЦК зьмяніў сваю пазыцыю, калі пабачыў, што пераможнікам будзе Хрушчоў. У сувязі з гэтым пашыраюцца чуткі, што дні Булганіна на становішчы прэм'ера палічаныя і што ягонае месца мае заняць Жукаў.

Гэтыя й ім падобныя весткі, пашыраныя й камэнтаваныя ня толькі ў заходняй, але і ў рэжымовай польскай прэсе, дастаткова паказваюць, што галоўнай прычынай крэмлёўскага перавароту было змаганьне за ўладу, што калектыўная дыктатура наагул ня мае падставаў існаваньня на даўжэйшую мэту, што зброяй гэтага змаганьня былі тактычныя разыходжаньні сярод калектыўнага кіраўніцтва.

Некаторыя заходнія абсэрватары ўважаюць, што перамога Хрушчова абазначае канец калектыўнага кіраўніцтва й хуткі пераход да аднаасабовай дыктатуры Хрушчова. Такія прадбачваньні ў дачыненьні да Хрушчова, на нашую думку, што найменей передчасныя. Цяжка гаварыць аб аднаасабовай дыктатуры Хрушчова, калі ў ігру ўваходзіць Жукаў, а разам зь ім такі важны фактар, якім ёсьць армія. Пэўне, Хрушчоў можа сканцэнтраваць у сваіх руках усю ўладу, як калісьці Сталін, і тады Жукаў можа аказацца яму непатрэбным, а навет лішнім. Але можа быць і наадварот, тым болей, што Жукаў значна большым карыстаецца ў Саветах аўтарытэтам, чымся скампрамітаваны сваімі дзівачнымі й несамавітымі праектамі Хрушчоў. Гэтая акалічнасьць дае падставы спадзявацца, што зьмены на крэмлёўскім Алімпе яшчэ не закончаныя і іхнага канчальнага выніку сяньня прадбачыць нельга.

Як у Савецкім Саюзе, гэтак і на Захадзе існуе тэндэнцыя называць групу Молатава «сталінцамі», а групу Хрушчова «антысталінцамі» або «ленінцамі». Такое абазначэньне, на нашую думку, вельмі недакладнае. Сам Хрушчоў і найбліжэйшыя ягоныя супрацоўнікі, як Мікаян, Швэрнік і іншыя сябры старой бальшавіцкай гвардыі, такія-ж самыя «сталінцы», што і Молатаў з Кагановічам. Загое Маленкава, які папаў у групу «сталінцаў», такім назваць абсалютна нельга, ня гледзячы на тое, што ён быў адным з найвярнейшых вучняў Сталіна й сьляпым выканальнікам ягонае волі. Ніхто іншы, як Маленкаў, заняўшы становішча прэм'ера савецкага ўраду пасьля сьмерці Сталіна, прабаваў запачаткаваць новы палітычны курс, супярэчны сталінскаму, і абвесьціў пяршынство прадукцыі тавараў шырокае патрэбнасьці над цяжкой індустрыяй. За гэты адыход ад сталінскай генэральнай лініі Маленкаў заплаціў сваім упадкам і адыходам у цень, да чаго галоўна спрычыніўся Хрушчоў. Істотная розьніца між тактыкай групы Молатава й групы Хрушчова ёсьць фактычна тая, што Молатаў патрабаваў сьлепа трымацца сталінскага дагматызму, тады калі Хрушчоў быў прыхільнікам апартуністычнай палітыкі.

Як мы ўжо адцемілі ў папярэднім нумары, галоўныя абвінавачаньні Молатава й ягоных сяброў носяць ня прынцыповы, а чыста прапагандовы характар. Аб гэтым сьветчыць цэлы рад акалічнасьцяў, перадусім тое, што Молатаў, Кагановіч і Маленкаў у многіх выпадках абвінавачваюцца ў праступках, дакананых імі ў мінуласьці, значыцца ведамых і перад гэтым. Перамогшыя савецкія верхаводы й прэса абвінавачваюць Молатава, Кагановіча й Маленкава за ўдзел у масавым тэроры й крывавых чыстках трыццатых гадоў, а Маленкава зрабілі адным з галоўных вінаватых за г. зв. «ленінградзкую афэру» ў 1949 годзе, у выніку якой было расстрэлена рад савецкіх правадыроў на чале з Ва-

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

Да праблемы суіснаваньня

Афіцыяльным прынцыпам савецкай вонкавай палітыкі пасьля сьмерці Сталіна сталася тэза аб магчымасьці мірнага суіснаваньня дзьвюх варожых сабе сыстэмаў — камуністычнай і капіталістычнай. Пачынаючы з Маленкава, праграму «мірнага суіснаваньня» абвяшчала й абвяшчае заменіўшая Маленкава «калектыўная» пара Хрушчоў-Булганін.

Улічваючы, аднак, зразумелы недавер адказных палітычных дзеячоў і цьвярозых грамадзкіх колаў свабоднага сьвету да савецкіх запэўненьняў аб мірным суіснаваньні, недавер, што выцякае зь веданьня асноўнага прынцыпу камуністычнай дактрыны аб нямінучасьці «апошняга й вырашальнага» бою з капіталістычнай сыстэмай, неаднаразова фармуляванага Ленінам, Сталінам, Фрунзэ ды іншымі значнейшымі тэарэтыкамі камунізму, — цяперашняе «калектыўнае кіраўніцтва» патрэбную яму ў дадзены пэрыяд тэзу аб мірным суіснаваньні імкнецца ідэялягічна абасноўваць аўтарытэтам Леніна.

Як-жа ў запраўднасьці выглядае справа з тэарэтычнымі выказваньнямі Леніна аб мірным суіснаваньні дзьвюх сыстэм?

Найбольш уважны дасьледнік працаў Леніна (усіх 4-х выданьняў яго твораў) ня знойдзе ў іх ніводнага цьверджаньня ня толькі аб «мірным суіснаваньні», але й навет самога гэтага тэрміну. Толькі ў вадным інтэрвью Леніна, дадзеным ім у лютым 1920 г. прадстаўніку амэрыканскай газэты «Нью Ёрк Івэнінг Журнал», ёсьць выказваньне аб адным відзе «мірнага **суіснаваньня»**.

«Нашы пляны ў Азіі? — Тое самае, што ў Эўропе: мірнае сужыцьцё з народамі, сялянамі й работнікамі ўсіх нацыяў, што прачынаюцца да новага жыцьця, да жыцьця бяз эксплёатацыі, без абшарнікаў і капіталістых, бяз купцоў»... (Ленін, «Сочинения», выд. чацьвертае, т. 30, б. 340).

У гэтай цытаце гаворыцца толькі аб мірным сужыцьці бяз «купцоў і капіталістых», толькі з работнікамі й сялянамі, што прасынаюцца да новага жыцьця, г. зн. аб сужыцьці з камуністычнымі ці камунізаванымі народамі.

Такім чынам, пакліканьне на Леніна, як аўтара тэзы аб магчымасьці працяглага мірнага суіснаваньня — гэта звычайнае хвальшаваньне запраўднасьці. Затое працы Леніна перапоўненыя нянавісьцяй да буржуазіі, сацыял-дэмакратыі, капіталістых, імпэрыялістых, і г. д. ды цьверджаньнямі аб нямінучасьці «апошняга й вырашальнага» сутыку.

Сталін-жа да праблемы «суіснаваньня» даў собскі нямала важны ўклад. Якраз ён высунуў прынцып аб «мірным суіснаваньні» дзьвюх сыстэмаў. Магчымасьці гэтага Сталін абасноўваў наступна: «Асноўчае й новае, вырашальнае й пранікаючае ўсе падзеі за гэты пэрыяд у галіне вонкавых дачыненьняў, гэта тое, што між нашай краінай будаванага сацыялізму й краінамі капіталістычнага сьвету паўстала пэўная **часовая** раўнавага, якая вызначыла сабой бягучую паласу «мірнага сужыцьця» між краінай Саветаў і краінамі капіталізму. Тое, што намі лічылася нейкі час як кароткая перадышка пасьля вайны, ператварылася ў цэлы пэрыяд -перадышкі. Адгэтуль пэўная раўнавага сілаў і **пэўны** пэрыяд «мірнага сужыцьця» між сьветам буржуазіі й сьветам пралетарыяту». (І. В. Сталін, «Сочинения», т. 7, б. 261-262. Падч. намі).

Мэталы й характар гэтага «мірнага сужыцьця» Сталін раскрывае ў наступных словах:

«...Мы ня можам забыць словаў Леніна аб тым, што шмат чаго ў справе нашага будаўніцтва залежыць ад таго, ці ўдасца нам адцягнуць вайну з капіталістычным сьветам, **якая прыйдзе нямінуча**, але якую можна адцягнуць або да таго часу, пакуль не дасьпее пралетарская рэвалюцыя ў Эўропе, або да таго моманту, пакуль поўнасьцяй не насьпеюць каляніяльныя рэвалюцыі, ці, урэшце, да таго моманту, пакуль капіталістыя не пераб'юцца між сабой з-за падзелу калёніяў. Дзеля гэтага захаваньне мірных дачыненьняў з капіталістычнымі краінамі — гэта нашае абавязковае заданьне»... (І. В. Сталін, «Сочинения», т. 10, б. 288-89, 1953 г.).

Такім чынам суіснаваньне паводля Сталіна павінна разглядацца як тактыка, як манэўр найлепшай падрыхтоўкі да ленінскага запавету: рыхтавацца да апошняга й вырашальнага сутыку ды ўступіць у яго ў найбольш выгадны для камунізму момант.

Што-ж унесена сучаснымі «калектыўнымі кіраўнікамі» ў гэтую схэму мірнага суіснаваньня?

Апрача хвальшаваньня ленінскага становішча аб «сужыцьці» і сафістычных выказваньняў Хрушчова, што калі абедзьве сыстэмы «існуюць на адной плянэце», то суіснаваньне ня толькі магчымае, але й зьяўляецца фактам («Известия», 17. 4. 57), ніякага тэарэтычнага ўкладу сучасных кіраўнікоў заўважыць немагчыма. Аднак, практыка суіснаваньня пасавецку ўзбагачана

(Заканчэньне на 2-ой бачыне)

За мінулы тыдзень

(пс) Як і ў папярэднім тыдні, увесь сьвет з напружаньнем сачыў і згадваў, што будзе ў Савецкім Саюзе пасьля апошняй чысткі. На нашу думку, ня вельмі разумна, але, нажаль, запраўды, паводля ківаньняў савецкага баромэтру цяпер прадбачваецца міжнародная тэмпэратура. Вось-жа гэты баромэтр, пакуль-што, не варожыць лепшай пагоды. Падчас сваіх цырковых гастроляў па Чэхаславаччыне Хрушчоў з рутынай патэнтаванага блазна чоўп смаляныя дубы. Здавалася-б, людзі із здаровым глуздам не павінны-б зьвяртаць увагі на безадказныя выказваньні не заўсёды цьвярозага, а пераважна нецьвярозага, Мікіты. Але, ізноў-жа, нажаль, Мікіта Хрушчоў сяньня разьяжджае ня толькі ўзбударажаны пярцоўкай ці сьлівавіцай, але й зь ляўровым (ці бабковым) вянком пераможцы над г. зв. сталінцамі (як быццам-бы Мікіта ня быў у простай лініі вучням і спадкаемнікам Іосіфа Вісарыёнавіча)...

У Братыславе хрушчоўскіх аратарскіх імправізацыяў слухаў 120-тысячны натоўп. Яго перапынялі бурай воплескаў і выцьцём «ура!». Дарэмным было-б цьвердзіць, што гэты натоўп быў сагнаны чэхаславецкай бясьпекай і што гэты энтузіязм быў вымушаны. Тут трэба шукаць іншых прычынаў. Хрушчоў хоць мужыкаваты й недавучаны, усё-ж хітрасьцяй падкаваны: умеў сабе выбраць час і аўдыторыю... Рэч зразумелая, што, як мы ўжо сказалі, Хрушчоў прыехаў у Чэхаславаччыну ізь сьвежым і хвальшывым німбам пераможцы зьненавіджанага сталінізму. Аб аўдыторыі расьпісвацца ня будзем...

Найбольш пікантнай і найбольш апляcканай была дэталь з прамовы Хрушчова, дзе ён назваў ідыётамі ўсіх тых, што ня вераць у канчальную перамогу камунізму. Гэтае слова «ідыёты» Хрушчоў із смакам паўтарыў некалькі разоў. Усходня-эўрапэйскія народы стольکі мелі горкіх расчараваньняў да вольнага сьвету, што, праўдападобна, з сатысфакцыяй пачулі гэтую лаянку Хрушчова. Адрас, пад якім яна была скіраваная, не насоўваў сумлеваў: у канчальную перамогу камунізму ня верыць і ня хоча верыць вялізарная бальшыня сьвету. Каму Хрушчоў адрасаваў свае вульгарныя эпітэты — зусім ясна.

Бадай цікавейшая рэакцыя адрэсатаў. Адныя проста робяць міны, што не дачулі хрушчоўскай хрушчовіны, іншыя-ж кажуць: «Ну што-ж, Мікіта сьцебануў тройчы за руб дваццаць...» Адно важна, ці яны думаюць, **што** Мікіта можа зрабіць, сьцебануўшы чатыры разы за руб пяцьдзесят?..

Пэўна-ж ніхто з джэнтэльмэнаў не нашле Мікіту двух сьветкаў у фраках і ня будзе з гэтага рабіць ганаровай справы. Ды і што гэта паможа?

Паўтара стагодзьдзя таму князь Панятоўскі, кідаючыся ў сьцюдзёныя хвалі Эльстэры на сьмерць, крыкнуў: «Бог мне даручыў **гонар** Палякаў і Яму толькі яго аддам!»... Сяньня ведамы польскі паэта і сатырык Гэмар кажа:« Бог мне даручыў **гумар** Палякаў...»

Што-ж, «панта рэй», часы зьмяняюцца. Калі няма магчымасьці з годнасьцяй бараніць гонару, трэба з гумарам прыймаць аплявухі. Тым больш, калі нехта на іх заслужыў. (Цытаты з Панятоўскага ці Гэмара — гэта не алюзіі да Палякаў. У дадзеным выпадку йдзе аб іншых...).

☆

Як сталася ведамым, «вычышчаныя» чатыры крамлёўскія сатрапы яшчэ жывуць і паводля савецкай тэрміналёгіі «работают по специальности». Найгорш выйшаў Маленкаў, бо ён, як «малады патрыёта», «дабраахвотна» паехаў на цаліннья землі. Некаторыя шукаюць тут аналёгіі зь першымі нясьмелымі сталінскімі чысткамі і Троцкім. Аналёгіі аднак — гэта спрошчваньне праблемы, тым больш, што не заўсёды спраўджаюцца, а гісторыя не заўсёды паўтараецца.

Больш важнае пытаньне, што цяпер здарыцца ў Савецкім Саюзе? Як выявілася, у вапошнім крамлёўскім пучы апошняе й найбольш важкае слова меў Жукаў, які гаварыў ад імя савецкай арміі. Гэта пацьвярджае апошні аванс Жукава. Думаючы лягічна, дойдзем да высновы, што Хрушчоў мусіў мець нейкую падтрымку, калі ня меў за сабой бальшыні ў прэзыдыюме ЦК. Калі запраўды Хрушчоў абапёрся на арміі, дык сяньня мусіць дзяліць уладу з Жукавам. Цяжка прадбачыць, ці СССР стаіць на шляху да банапартызму: з Жукава Напалеон, як з Хрушчова Сталін, каб не сказаць няцэнзуральна. Аднак за Жукавам можа хавацца нехта, хто мае напалеонаўскія амбіцыі.

Адно можна цьвердзіць з пэўнасьцяй: ніхто звонку ня будзе перашкаджаць гэтай грызьні ў крамлёўскім калгасе і маскоўскія сатрапы ня маюць чаго баяцца...

☆

Быццам-бы ў ньюёрскім Палацы Нацыяў не хапала месца на гутаркі, работы падкамітэту камісіі ЗН дзеля разбраеньня былі перанесеныя ў Лёндан. Амаль чатыры месяцы й амаль бязупынна тры джэнтэльмэны прамаўлялі да Сьмірнова й пераконвалі яго рознымі аргумэнтамі. Былі мамэнты, калі джэнтэльмэны дрыжэлі ў салодкай надзеі, бо выглядала, што Сьмірноў урэшце скажа «так». Асабліва гэткія ілюзіі стварыліся пасьля маскоўскай чысткі і калі Хрушчоў абвінаваціў Молатава ў тым, што ён перашкаджаў ліквідацыі міжнароднага напружаньня. Аднак Сьмірноў у канцы ляпнуў памолатаўску «нет!» Гром з чыстага неба! Шок!...

☆

Капрысны лёс, або лепш — Мікіта Хрушчоў, не ашчадзіў таксама прыкрых расчараваньняў і югаслаўскім правадыром, сярод якіх на весткі аб маскоўскім пучы запанавала няпрытомная радасьць. Яны былі ўпэўненыя, што вось-вось і Мікіта прытуліць Ціту да сваіх бацькоўскіх грудзей. Тымчасам Хрушчоў, выступаючы ў Празе, паводля свайго звычаю, г. зн. бяз дыпляматычных выкрутасаў, аблаяў югаслаўскіх палітыкаў.

Югаслаўскі аптымізм прапаў, быццам яго карова языком зьлізала...

☆

«Сто кветак» Мао Тсэ Тунга выявіліся ня 100 кветкамі. Прыказкавая кітайская матэматыка: ніколі ня можна быць пэўным ці сто ёсьць 100. Як сталася ведамым, пад гэтымі кветкамі была пастка: калі кітайскі дыктатар сказаў, што ў «Кітаі можа красавацца сто розных кветак», наіўныя паверылі й розныя кветкі сталі вырастаць і паказвацца на паверхні. Мао толькі гэтага чакаў. Зь мінай рутынаванага батаніка ён разабраўся, дзе кветка марксізму, а дзе сьвірэпка ці асот. І, рэч зразумелая, пачаў перапалку. Маўляў той «за вушка, ды на сонейка»... Пасьля такой перапалкі застануцца толькі праўдзівыя, духмяныя кветкі камунізму. Можа ня будзе іх сто, але ад чаго кітайская матэматыка?

Энтузіястаў дэмакратызацыі Мао сустрэла прыкрае расчараваньне.

Наагул мінулы тыдзень быў тыднем прыкрых расчараваньняў...

Да аграрнае рэформы ў вольнай Беларусі

Ніхто не асьмеліцца ставіць пад сумлеў важнасьці праблемы, закранутай у «Б-не» з 30 чырвеня г. г., у артыкуле «Зямельная сыстэма ў Беларусі ўчора, сяньня й заўтра». Не перабольшваючы, мусім сказаць, што пасьля развалу расейска-бальшавіцкае імпэрыі, пасьля аднаўленьня незалежнасьці нашае Бацькаўшчыны, — праблема аграрнае рэформы будзе першай і галоўнай. Зусім слушна аўтар згаданага артыкулу ўважае, што ўжо даўно пара, каб гэтым пытаньнем занялося беларускае грамадзтва на эміграцыі, бо-ж нашыя суродзічы ў Беларусі ня маюць ніякае магчымасьці ім заняцца — хіба-што тайком, падпольна, шмат чым рызыкуючы.

Трэба спадзявацца, што пытаньне аграрнай рэформы выкліча ў нашым грамадзтве зацікаўленьне, на якое яно заслугоўвае. «Бацькаўшчына» павінна выдзеліць яму належнае месца і даць свае балоны для ўсебаковага асьвятленьня гэтае праблемы ўсім, хто захоча выказаць свае пагляды, прапановы ці засьцярогі. Дыскусія, якая павінна зусім натуральна вывязацца пры абмеркаваньні паднятага пытаньня, зьверне нашую ўвагу на шмат новых дзейнікаў, якія мы мусім мець на ўвеце пры распрацоўцы прышлае аграрнае сыстэмы.

Аўтар гэтых радкоў ніяк не ўважае сябе спэцыялістым адпаведна падрыхтаваным для больш-менш поўнага асьвятленьня, а тым больш разьвязаньня так складанага пытаньня. Яму давялося толькі на працягу колькіх гадоў займацца вывучэньнем гістарычнага разьвіцьця формаў землякарыстаньня на Беларусі ды сацыялных суадносінаў розных групаў ейнага насельніцтва, у першую чаргу — сялянства. Аднак уважаем сваім абавязкам выказаць у гэтым пытаньні колькі меркаваньняў і заўвагаў, спадзяючыся, што яны папоўняцца шматлікімі артыкуламі нашых супрацоўнікаў і чытачоў.

Сп. Ул. Ш., у прыгаданым вышэй артыкуле, перш чымся выказацца канчаткова за хутарную сыстэму, робіць кароткі агляд формаў землякарыстаньня ў Беларусі ў вапошнім пэрыядзе ейнае гісторыі. Пасьля гэтага ён прыходзіць да выснаву, зь якім згодзіцца напэўна кажны: бяручы агулам, ніводная зь існуючых у разгляданым пэрыядзе сыстэмаў не магла і ня можа задаволіць беларускае сялянства; ніводная з рэформаў, праводжаных на Беларусі — за выключэньнем прымусовае калектывізацыі — ня была даведзеная да канца, хоць некаторыя зь іх абяцалі шмат і карысталіся папулярнасьцяй сярод сялянства. З усяго гэтага вынікае, што паварот «назад» выключаецца.

Застаецца пытаньне: што хочам бачыць мы — што хочуць бачыць беларускія сяляне — заўтра? Якая сыстэма землякарыстаньня будзе найбольш адпаведнай як для нашага селяніна, так і для цэлага народу, для эканомікі краіны? Бо-ж хіба неаспрэчным ёсьць факт, што ня гледзячы на даволі шырокую індустрыялізацыю Беларусі на працягу двух апошніх дзесяцігодзьдзяў (зь якой таксама нельга ня лічыцца), сельская гаспадарка мусіла-б быць цяпер і напэўна будзе ў вольнай Беларусі асноўнай крыніцай дабрабыту народу ды галоўнай базай эканомікі дзяржавы.

Пры спробе разьвязаць пастаўленую праблему, мы мусім вельмі высьцерагацца лішняга «тэарэтызму». Не дакараючы — гэтым, на нашу думку, крыху і грэшыць сп. Ул. Ш., безапэляцыйна прапануючы хутарную сыстэму.

Прапануючы рэформы, **мы мусім поўнасьцяй усьведамляць сабе існуючы стан — і зь яго выходзіць,** бяручы на ўвагу ўсю ягоную складанасьць. Ня трэба і даводзіць, што калгасная сыстэма не адказвае нашаму сялянству ні псыхалягічна, ні практычна, — што яна супярэчыць самым элемэнтарным інтарэсам як сялянства, так і краіны ў цэлым. Не падлягае таксама сумлеву, што гэтая сыстэма разваліцца адразу пасьля развалу бальшавіцкай турмы. Аднак нельга думаць, што справу можна разьвязаць аўтаматычна, проста запрапанаваўшы на месца калгаснай сыстэмы хутарную.

Пасьля развалу калгасаў, сяляне апынуцца ў даволі спэцыфічным палажэньні. Перад тым, як прыступіць да канчатковае аграрнае рэфрмы, ім трэба дапамагчы разьвязаць цэлы шэраг праблемаў, якія перад імі няўхільна ўзьнікнуць.

З аднаго боку, факт абагульненьня зямлі і сельскагаспадарчых прыладаў справу значна ўпросьціць. Некаторыя вольныя краіны пры праводжаньні аграрных рэформаў натыкаюцца на перашкоды, якіх у нас ня будзе. У нас няма прыватных абшарніцкіх валоданьняў, не стаіць праблема рэкампэнсацыі собсьнікаў гэтых валоданьняў. Адзіным абшарнікам у нас цяпер зьяўляецца сцэнтралізаваная дзяржава.

З другога-ж боку, гэтае абагульненьне справу ўскладняе. Пасьля апошняй вайны дайшла яшчэ адна праблема — частковае ўзбуйненьне калгасаў, пры якім цэлыя вёскі былі пазганяныя ў гэтак званыя аграгарады.

Што сяляне выкажуцца адразу за прыватную собскасьць зямлі — няма сумлеву. Але ўжо пры ажыцьцяўленьні гэтага прынцыпу паўстаюць цяжкасьці: а што рабіць з гэтак званымі «грамадзкімі» забудаваньнямі (склады, хлявы, і г. д.), што рабіць із сельскагаспадарскімі машынамі? Трактароў і камбайнаў не падзеліш. Значыцца, трэба ўжо выпрацаваць прынцып адносна гэтай спадчыны калгасаў і МТС'аў.

Узьнікаюць таксама ня менш важныя праблемы бытавога й жыльлёвага характару. Пэўна, што сяляне, сагнаныя цяпер у агра-гарады, захочуць зь іх вырвацца. Хіба што іхным першым рэфлексам будзе жаданьне павароту на старое месца, у вёску. Можна дапусьціць, што гэта можа прыняць навет стыхійны характар. Іншая справа, ці гэта выгадна з гледзішча пазьнейшае, канчатковае рэформы. Усё-ж, на думку аўтара гэтых радкоў, неадкладнае расьсяленьне на хутары ў гэтым выпадку нявыканальнае.

Пералічаныя тут мамэнты ўзятыя толькі дзеля прыкладу — іх, зразумела, шмат больш. Але ўжо бяручы толькі іх на ўвагу, нам здаецца, што ўвядзеньне хутарнае сыстэмы на бліжэйшы час адпадае. Ужо сама патрэба выкарыстоўваньня сельскагаспадарчых машын (ня гледзячы і на тое, як канчаткова разьвяжацца пытаньне іхняй собскасьці), а навет, на першы пачатак, і «грамадзкіх» забудаваньняў, гаворыць хутчэй за пасёлкавую сыстэму. Расьсяленьне аграгарадоў таксама куды лягчэйшае на пасёлкі, чымся на хутары: у гэтым выпадку сяляне заплянаванага пасёлка могуць памагаць адзін аднаму пры наладжваньні сваіх гаспадарак. Акрамя таго, практычныя меркаваньні — электрыфікацыя, забясьпечваньне таварамі, разьмешчаньне школаў і г. д. — падказваюць хутчэй пасёлкавую, чымся хутарную сыстэму.

Псыхалягічны мамэнт, аб якім гаворыць сп. Ул. Ш. у сваім артыкуле, таксама вельмі важны, і яго варта разгледзець дакладней. Цяпер нельга на ім спыніцца з-за памераў артыкулу. Застаецца яшчэ і цэлы шэраг іншых важ-

(Заканчэньне на 3-яй бачыне)

На маргінэсе крэмлёўскае чысткі

(Заканчэньне зь 1-ай бач.)

зьнясенскім. Віна за «ленінградзкую афэру» пасьля сьмерці Сталіна, як ведама, была прыпісаная Бэрыі й пазьней за яго расстрэленаму быламу міністру бясьпечнасьці Абакумаву. Таксама праступкі Молатава, што супраціўляўся палепшаньню дачыненьняў зь Югаславіяй, перашкаджаў заключэньню мірнага дагавору з Аўстрыяй, супраціўляўся нармалізацыі дачыненьняў зь Японіяй, належаць ужо да мінуласьці. Усе гэтыя праступкі былі добра ведамыя ў Крэмлі й перад гэтым. Калі яны сяньня разглядаюцца Хрушчовам узапраўды, як праступкі, дык у роўнай меры павінен за іх несьці адказнасьць і Хрушчоў.

Абвінавачаньні Молатава ў супраціве й супрацьдзеяньні палітыцы мірнага суіснаваньня й зьбліжэньня між абодвымі сьветамі далі падставы на Захадзе спадзявацца, што Хрушчоў, расправіўшыся цяпер із сваімі праціўнікамі, узапраўды злагодзіць свой курс замежнай палітыкі й пойдзе на значныя ўступкі Захаду. Найсьвяжэйшыя факты, аднак, прамаўляюць за тым, што гэтыя пабожныя зычэньні заходніх палітыкаў ня збудуцца.

Маскоўскае радыё нядаўна асьветчыла, што Захад не павінен чакаць савецкіх уступак у галіне замежнае палітыкі ў сувязі з апошнімі зьменамі ў Крэмлі. Асабліва ў пытаньнях раззбраеньня гэтае радыё сьцьвердзіла, што калі хто-небудзь у Амэрыцы думае, што Савецкі Саюз будзе йсьці на далейшыя ўступкі, а Амэрыка можа іх прыймаць або адкідаць, дык моцна мыляецца. Цяпер прыйшла чарга на заходнія дзяржавы рабіць уступкі Савецкаму Саюзу ў справе раззбраеньня.

І ў запраўды, у такт гэтага асьветчаньня маскоўскага радыя, савецкі дэлегат у падкамісіі ЗН для справаў раззбраеньня Зорын, якая цяпер адбывае свае нарады ў Лёндане, у станоўчай і катэгарычнай форме адкінуў усе заходнія прапазыцыі раззбраеньня й забароны атамнага аружжа, астаючыся й надалей пры аднабокім савецкім пляне, прыняцьце якога абазначала-б поўную капітуляцыю Захаду. Гэтак сама і ў другім кардынальным міжнародным пытаньні — у пытаньні задзіночаньня Нямеччыны ўсьпелі Саветы заявіць, што яны і надалей астаюцца на старых пазыцыях. У сваей прамове ў сталіцы Славаччыны Браціславе 12 ліпеня Хрушчоў абвінаваціў узноў Захад, што ён тармозіць справу раззбраеньня й забароны атамнага аружжа, зьвязваючы яе з пытаньнем задзіночаньня Нямеччыны. Ён асьветчыў даслоўна: «Тут ходзіць аб дзьве зусім розныя й ад сябе незалежныя справы. Пытаньне раззбраеньняў датычыць усіх народаў сьвету, тады калі задзіночаньне Нямеччыны ў першую чаргу зьяўляецца праблемай вылучна нямецкага народу».

Хрушчоў у вапошніх сваіх прамовах, якія ён **гаворыць амаль кажны дзень у гарадох Чэхаславаччыны, кідае тыя** самыя, што й перад гэтым, абвінавачаньні пад адрасам прэзыдэнта Айзэнгаўэра, Заходняй Нямеччыны й наагул заходніх «імпэрыялістых». У прапагандовай кампаніі супраць Захаду не абмінуў ён навет і югаслаўскага Ціты, абвінавачваючы яго за ўмешваньне ў нутраныя справы іншых сатэлітных дзяржаваў, сымпатызаваньне вугорскім паўстанцам і ўзалежніваньне Югаславіі ад Амэрыкі. Нападаючы на югаслаўскія формы сацыялізму, Хрушчоў падчыркнуў, што «ёсьць **толькі адзін сацыялізм»,** даючы нядвузначна зразумець, што ён меў на думцы сацыялізм савецкага тыпу.

Безпасярэдна пасьля вялікае крэмлёўскае чысткі маскоўскае радыё ў сваей спэцыяльнай перадачы на арабскай мове ўважала за патрэбнае запэўніць, што ўпадак Шэпілава, які запачаткаваў савецкую афэнзыву ў кірунку Блізкага Ўсходу, ня выкліча ніякіх зьменаў у «палітыцы прыязьні» Крэмля ў дачыненьні да арабскіх народаў. Гэта абазначае, што эгіпскі дыктатар Нассэр можа сьмела разьлічваць на далейшае дыпляматычнае падтрыманьне Масквы й спадзявацца далейшых падаркаў у форме савецкага аружжа й савецкіх падводных лодак.

Мікаян, які адразу прылучыўся да групы Хрушчова, на пытаньне, якая будзе ў далейшым савецкая палітыка, адказаў: **«Яна будзе такой, як і дагэту — толькі яшчэ лепшай».**

Гэтае лякенічнае сфармуляваньне, . ня трэба лепей, вызначае кірунак саве кае палітыкі пасьля партыйнае чысткі «Яна будзе такой, як і дагэтуль» — абазначае тыя-ж прынцыпы й канчальныя мэты, што былі й перад чысткай, за часоў Сталіна і за часоў Леніна — бальшавізацыя цэлага сьвету. «Толькі яшчэ лепшай» адносіцца да лепшай тактыкі й мэтадаў гэтае палітыкі, пры помачы якіх канчальная мэта камунізму ў маскоўскім выданьні — апанаваньне цэлага сьвету мае быць хутчэй і лягчэй дасягнутае.

Гэтых некалькі сьвежых сымптомаў у савецкай замежнай палітыцы, што мелі месца на працягу ўсяго двух апошніх тыдняў, выразна гавораць за тым, што Захад ня можа спадзявацца ад Савецкага Саюзу ніякіх істотных зьменаў, якія зьменшылі-б міжнароднае напружаньне й запачаткавалі-б фактычнае, а ня слоўнае толькі, суіснаваньне. Наадварот, гэтыя сымптомы паказваюць, што савецк. наступ супраць вольнага сьвету будзе весьціца із зблышанай станоўчасьцяй, хаця, магчыма, шляхам больш лагодных і глыбака замаскаваных абманлівых мэтадаў.

Язэп Каранеўскі

Да праблемы суіснаваньня

(Заканчэньне зь 1-ай бачыны)

імі ў пэўнай ступені ў параўнаньні із сталінскім пэрыядам.

«Мірнаму суіснаваньню», быўшаму ў сталінскай практыцы або зборам сілаў і падрыхтоўкай к будучаму сутыку, або рэзкім ціскам у выглядзе формаў «халоднай» вайны, ягоныя наступнікі далі больш гібкі характар «мірнага», але актыўнага наступу на свабодны сьвет. У арсэнал гэтага наступу ўлучаныя ўсе сяродкі скрытага й адкрытага ціску ў розных варыяцыях і спалучэньнях: выкліканьне «капіталістычнага» сьвету на «спаборніцтва» ў дапамозе неразьвітым краінам, каб гэтым заваяваць сымпатыі краінаў Азіі й Афрыкі; атамны шантаж і застрашваньне малых дзяржаваў свабоднага сьвету, каб расклясьці абаронныя саюзы НАТО й СЭАТО; насаджваньне нэўтралізму, які-б аслабіў сілы супраціву перад камуністычнай інфільтрацыяй; дэмагагічная ігра на жаданьні ўсім чалавецтвам міру, каб гэтым раззброіць свабодны сьвет перад агрэсыўным камунізмам, і, урэшце, спробы пазбавіць свабодны сьвет ягоных «пазыцыяў сілы», пакідаючы іх толькі для сябе.

Мэтай гэтага камбінаванага наступу зьяўляецца стварэньне такое перавагі сілаў «сацыялістычнага» лягеру над «капіталістычным», якая магла-б забясьпечыць устанаўленьне камунізму ўва ўсім сьвеце ў меру магчымасьці і без «апошняга й вырашальнага» сутыку, што выказалі Мікаян і Хрушчоў на XX зьезьдзе партыі.

Калі такое трактаваньне прынцыпу «мірнага суіснаваньня» можа быць названае суіснаваньнем, дык такім можна назваць у абстрактным аспэкце і суіснаваньне мясьніка і авечкі па дарозе з рынку на бойню.

Др. Я. Станкевіч 1)

Вялікі Князь Алег (Вольга) Северскі

(З цыклю: Найвыдатнейшыя беларускія гаспадары-вайводцы)

Спачатку выясьню слова «вайводца». Азначае яно таго, хто вядзець вояў, вядзець на вайне, зн. адказвае яно расейскім словам «предводитель», «полководец», польскім «довудца», «вудз». Гэтае значэньне спачатна мела слова «вайвода», з катарага й паўстала «вайводца»; але пасьлей слова «вайвода» із значэньня ваеннага прыняло значэньне адміністрацыйнае. Што слова «гаспадар», побач із значэньнем гаспадара на гаспадарцы, мела і мае значэньне гаспадара ў гаспадарсьцьве, значыцца такое, як рас. «государь», выясьнена ў артыкуле першым.

Перш чымся гаварыць пра Алега Северскага, трэба сказаць колькі словаў пра само Северскае Княства. У вадзінаццатым стагодзьдзі гэтае беларускае гаспадарства абыймала прастору ля ракі Дзясны з прытокамі, ля р. Сажа з прытокамі і ля вышняе й сярэдняе Акі з прытокамі. Але на левым баку Дняпра вышнявіны Сожа, ягонае прытокі Іпуці й Дзясны належылі ўжо да Княства Смаленскага. Тут былі гэткія смаленскія месты: Імсьціслаў ля Вехры, Прупой — хіба Прапойск — ля Сожа, Расьціслаўль — Раслаў ля Войстры, Зарой ля Іпуці, Ельня й Пацын ля Дзясны. Найдальшымі местамі северскімі былі тут Чычэрск ля Сожа і Ўшчыж ля Дзясны[1]). Вышэй Прыпяці северская граніца пераходзіла на правы бок Дняпра, і Рэчыца «и иные городе мнози» належылі тут да Княства Северскага[2]).

У гаспадарства Северскае ўходзілі гэткія пасьлейшыя губэрні: Чарнігаўская, часьць Курскай, Магілеўскай, Калуская, Тульская, часьць Маскоўскай, Разанская, Арлоўская, часьць Тамбоўскай і Варанескай. Вялікае Княства Северскае складалі гэткія беларускія плямёны: усе Севяране, блізу ўсе Радзімічы, частка Дрыгвічоў (на правым баку Дняпра), усе Вяцічы. Гэткія былі найважнейшыя месты ў гэтым гаспадарсьцьве: Чарнігаў, Ноўгарад Северскі, Старадуб, Любеч, Пуціўль, Рыльск, Курск, Трубчэўск, Бранск, Гомель, Ушчыж, Рэчыца, Масальск, Казельск, Мцэнск, Тула, Елец, Навасіль, Пронск, Каломна, Разань.

Гісторыкі расейскія, жадаючы паказаць, што Ўсход Эўропы быў палітычна арганізаваўшыся ў X—XIII стагодзьдзях падобна да пасьлейшага гаспадарства Маскоўскага, і яшчэ пасьлейшага Расейскага, гавораць пра Вялікае Княства Кіеўскае, а ўсе іншыя гаспадарствы ўважаюць за ўдзельныя, залежныя ад вялікага князя Кіеўскага. Вынятак, але не заўсёды, робяць толькі для Княства Полацкага. Бывае, што так робяць і гісторыкі ўкраінскія, жадаючы ўзьвялічыць свой Кіеў. Прымеж таго запраўды было начай. Асобныя гаспадарствы ў сваім часе былі гаспадарствамі незалежнымі (Полаччына была гаспадарствам незалежным увесь час). Тры гаспадарствы беларускія — Северскае, Смаленскае і (паўсталае пасьлей) Разанскае зваліся вялікімі княствамі, а іхныя гаспадары, зн. князі, што стаялі на чале ўсяго гаспадарства, зваліся вялікімі князямі. Ня ясна, ці гаспадары Тураўска-Пінскага Княства зваліся вялікімі князямі. А што да Пскова і Полаччыны, дык першы быў рэспублікаю, а ў другім усю ўладу дзяржала веча і сьцераглося ўзьвялічыць свайго князя, каб ён ня ўздумаў адняць у веча ўлады. Але Пскоў сам сябе зваў «вялікім» («Вялікі Пскоў»).

Першым гістарычным князем Северскім быў Імсьціслаў Вялікі, пра каторага ў першым артыкуле. Перад ім у Севершчыне былі князі паходжаньня мясцовага пляменнага й вараскага, зн. скандынаўскага, але гісторыя нам іхных імёнаў не захавала.

Імсьціслаў Вялікі ўмёр у 1036 г. Што было у Вялікім Княсьцьве Северскім пасьля гэтага, памяткі не падаюць, але, відавочна, пасьлей Кіеў паддаў сваей уладзе Севершчыну або прынамся часьць яе, бо вялікі князь кіеўскі Яраслаў Мудры, уміраючы ў 1054 г., прызначыў за князя ў Чарнігаве свайго сына Сьвятаслава. (З двух іншых сваіх сыноў Ізяслава Яраслаў прызначыў за вялікага князя кіеўскага, а Ўсевалада за князя ў Пераяславе).

Ужо тое, што ў Севершчыне быў свой асобны князь, паказвае, што яна заставалася гаспадарствам, але гаспадарствам васальна-залежным ад Кіева, як бы цяпер сказалі, была краем тэрыторыяльна-аўтаномным. Але Севяранам было гэтага мала. Будучы часьцяй апрычонага беларускага народу із сваеасаблівым беларускім характарам і звычаямі, яшчэ так нядаўна незалежныя, успамінаючы славу сваю за Імсьціслава Вялікага, яны імкнуцца ўзнавіць сваю апрычоную, незалежную ад чужнікоў дынастыю, сусім чыста апрычыцца ад Кіева. Новы князь мусіў-бы быць прынцыповым непрыяцелем Севяран, каб не паддацца іхнаму ўплыву. І Сьвятаслаў яму паддаўся. Ён злучыў сваю долю з доляю беларускага народу, стаўся патрыётам Вялікага Княства Северскага, што адначасна сталася незалежным. Калі Севяраніну, сьв. Антону, за прыяньне й помач Усяславу Вялікаму Полацкаму пагражала ў Кіеве небясьпечнасьць ад князя Зяслава, Сьвятаслаў узяў сьв. Антона да Чарнігава, дзе ён залажыў манастыр Сьв. Багародзіцы. «Няльга ня бачыць тут — кажа гісторык Багалей — імкненьня чарнігаўскага князя да апрычэньня рэлігійнага, што было побач із апрычэньнем палітычным[3]).

У 1073 г. Сьвятаслаў наказаў пераяслаўскаму князю Ўсеваладу, што Ўсяслаў Полацкі хоча пагадзіцца із Зяславам і абодва нападуць на іх. Гэта прынучыла Ўсевалада згадзіцца напасьці на Зяслава. Гэты ўцёк да Польшчы, і Сьвятаслаў заняў кіеўскі пасад. Прымеж таго «у часе ўсяго княжэньня Сьвятаслававага ў Кіеве Ўсяслаў сядзеў спакойна. Але як толькі ўмёр Сьвятаслаў (1076), узноў пачаліся бязупынныя войны паміж Усяславам і кіеўскімі князямі[4]). Выглядае, што палоханьне Полацкім Чарадзеям было хітрым дыплёматычным сігнём абодвых беларускіх князёў — Усяслава і Сьвятаслава.

Займаючы кіеўскі пасад, Сьвятаслаў у пачуцьці сваім заставаўся князем северскім. Дарма, што ён праславіўся перамогаю над Полаўцамі пад Сновам, Кіяўляне ня любілі яго і ягоных северскіх баяр, як людзёў чужых (Сьвятаслаў гаспадарстваваў у Кіеве із сваймі северскімі баярамі). Кіеўскі летапісец апісвае, як Сьвятаслаў прыняў пасольства нямецкага цэсара Гэнрыха IV і адпушчаючы даў паслом найбагатшыя дары, якіх ніколі ня бачыў нямецкі двор; пры гэтым летапісец улажыў у вусны паслоў гэткія няпрыхільныя Сьвятаславу словы: «Гэта ня мае ніякага значэньня, бо гэта ляжыць мёртвае, за гэта сьмяцьцё лепшае, а воі здабудуць і болей за гэта»[5]).

Умёр Сьвятаслаў у 1076 г., загадаўшы ў сваім тэстамэнце пахаваць сябе ў Сьвятога Спаса ў Чарнігаве, дарма што быў вялікім князем кіеўскім. Сабор Хрыста Спаса ў Чарнігаве заклаў Імсьціслаў Вялікі.

Па сьмерці Сьвятаслава, Зяслаў якга з польскім войскам прышоў да Кіева і заняў пасад вялікага князя кіеўскага. Тады ўкраінскія князі, браты Зяслаў і Ўсевалад, супроці волі Севяран, займаюць Севершчыну. Зь Вялікага Княства Северскага застаюцца не занятыя Разанская зямля і наагул Вяці-

Крыху аб гісторыі

(Працяг)

Вялікае Княства Літоўскае склалася на беларускіх землях і ў беларускім асяродзьдзі. З паловы XIII да сярэдзіны другой паловы XIV стагодзьдзя яно таксама мацавалася выключна ў беларускім асяродзьдзі й на беларускіх землях. Вось-жа таму і ў наступных стагодзьдзях запраўднай сьціплай Літвой лічацца толькі тыя землі ВКЛ, якія супадаюць з этнаграфічнымі беларускімі землямі, пайменна Віленшчына, Горадзеншчына, Берасьцейшчына, Піншчына. Мозыршчына, Меншчына, Магілеўшчына, Мсьціслаўшчына. Да іх прымыкаюць таксама землі Полаччыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны й Севершчыны, хоць апошнія карысталіся большай аўтаноміяй у самакіраваньні, але былі зьвязаныя зь першымі як гаспадарсвавай салідарнасьцяй, так і аднолькавымі прывілеямі. Гэта была сьціплая Літва. Другія землі глябальнага ВКЛ, як Жмудзь, Кіеўшчына, Валынь і Падольле, заўсёды разглядаліся, як землі заваёваныя, чужыя.

Гэтым і выясьняецца факт, што землі сьціплае Літвы былі найбольш упрывіляяваныя за другія землі ВКЛ, і ў першую чаргу ў вападаткаваньні, у гандлі і ў займаньні вышэйшых гаспадарставых кіраўнічых становішчаў. Тут трэба зьвярнуць увагу яшчэ на адзін факт, які хавае ў сабе азнакі розьніцы між сьціплай Літвой і падбітымі землямі, а пайменна на тое, што прывілеі ўсіх беларускіх земляў не забаранялі як жыхаром сьціплае Літвы, так і глябальнага ВКЛ, набываць у гэтых землях нярухомую маёмасьць і займаць урадавыя пасады, што аднак забаранялася прывілеямі ўсіх украінскіх земляў і Жмудзі. Праўда, тут ёсьць выключэньне ў справе абсаджэньня ваяводзкіх і старастоўскіх пасадаў, якія часамі даручаліся выхадцам сьціплае Літвы.

Прыкладам прывілеі Кіеўскай зямлі, пацьверджаныя ў 1507 годзе, засьцерагалі: «... А Кіянина, как и Литвина, во чти держати и во всех врадех ни в чом не понизити. А волости Кіевскіе Кіяном держати, а иному никому. А городки Кіевскіе в нашой воли: Кіяном будем давати, кому ся будет годити. А которые князи и панове и бояре Литовскіе держат именья в Кіевской земли, тым служба заступати с тых именей с Кіяны, самым своими головами». Тое самае сьцьвярджалі і прывілеі Жмудзкай зямлі: «... ім будзем даваць толькі тых ваяводаў і цівуноў, якіх самі выбяруць з выхадцаў сваіх земляў і якіх папросяць у нас».

Гэтыя прывілеі, ведама, часта парушаліся, вось чаму, абараняючы свае інтарэсы, дэлегаты ўкраінскіх земляў, і асабліва Жмудзі, амаль на кажным з соймаў просяць прыняць захады, каб выхадцы сьціплае Літвы не назначаліся на ўрадавыя пасады ў іхніх землях. Гэтага, аднак, ня можна паясьніць адным фактам лякальнага патрыятызму ці жаданьнем захоўваць свае мясцовыя прывілеі. Дэлегаты беларускіх земляў амаль не кранаді пытаньняў сваіх прывілеяў пад час працы падобных соймаў. Наадварот, іхняя ўвага была зьвернута заўсёды на справы агульнагаспадарставага характару, на абарону дзяржавы. Тут трэба зьвярнуць увагу таксама на факт вылучэньня вайсковых жмудзкіх і ўкраінскіх адзінак спад агульнага камандаваньня вялікага гэтмана. Праўда, у той час вайсковая арганізацыя была пабудована на прынцыпах мясцовых вайсковых злучэньняў, а навет і прыватных адзінках. Аднак пад час войнаў у вагульным яны кіраваліся штабам вялікага гэтмана, што надавала ўсяму войску нейкую маналітнасьць і дысцыпліну. Гэтаму правілу чамусьці не падпарадкаваліся жмудзкія і ўкраінскія вайсковыя адзінкі, прынамся ў XVI стагодзьдзі. Гэтае выключэньне прыводзіць да шматлікіх скаргаў з боку Жмудзінаў і Украінцаў, і нарэшце да вялікакняскага дэкрэту 1567 году, які сьцьвярджае, што «ў будучыні із згоды ўсіх станаў ня будуць выключацца зь вялікага войска й спад камандаваньня вялікага гэтмана паны, дзяржаўцы і ўся шляхта Жмудзі і Завілейскіх земляў... а таксама паны і ўся шляхта Кіеўскай зямлі, Валыні й Падольля».

XVI стагодзьдзе, стагодзьдзе няспынных войнаў з Маскоўшчынай, не павінна было-б спрычыняцца да эпізадычных спрэчак між паасобнымі землямі ВКЛ, якія-б прыводзілі ажно да падобных зьявішчаў. Такім чынам тут хаваецца іншая прычына, і гэта, хіба не памылімся, частковае праяўленьне нацыянальнага антаганізму. Гэтая спрэчка з Украінцамі разьвязалася выступленьнем Украіны з арбіты ВКЛ у 1569 годзе, а Жмудзіны працягвалі скардзіцца ў гэтай справе і далей, выносячы яе на абсуджэньне агульнага сойму з Польшчай у 1574 годзе.

Праяўленьнем нацыянальнае варожасьці з боку Жмудзінаў можна лічыць таксама іхні супраціў у справе ўвядзеньня ў Жмудзі агульнага кодаксу правоў — Літоўскага Статуту, а таксама новага адміністрацыйнага падзелу. Яны адчуваюцца самі чужынцамі ў ВКЛ, іх так разглядаюць іншыя. Вось чаму іхнія прывілеі ўтрымоўваюць спэцыяльную рубрыку, якая сілай закону забараняе разглядаць іх, як чужынцаў, падбітых сілай зброі. Таму зусім ня ёсьць загадкавым, што Жмудзь колькі разоў вылучалася з ВКЛ і пераходзіла ці аддавалася Немцам. Гэта здаралася пры Міндоўгу, пры Гедыміну, Альгерду й Вітаўту, а навет пад час княжаньня Аляксандра (1492—1506). Ведама, тут дзеіў вялікі палітычны мамэнт — гульня зь Немцамі Лівоніі, але чаму гандлявалася толькі землямі Жмудзі, а ня землямі Полаччыны, якія таксама мяжаваліся зь Лівоніяй?

Разглядаючы акты вялікага князя Аляксандра, якія датычыліся пытаньня звароту аддадзенае ім часткі Жмудзі лівонскім крыжаком («...поступил вашей велебности, с своее особливое пріязни, панства его милости Жомоитское не мало земель оселых...»), прыходзіцца сьцьвердзіць, што Жмудзь трактавалася, як чужая краіна, вонках запраўднага гаспадарства: «... тыи панове, которыи на границы на оный рок выедуть, мають границу вчинити Жомойтской земли з Лифлянтскою землею, а початок мають взять от Святое реки, где в Солоное море впадывает... А къ тому теж на Литовскую границу, которая ся делит з Лифлянтскою землею, другіи панове, которые суть менованы, мають выехати, почон от Курчом, сторою теж границою, до Дрисвета и до Браславля, аж и до Псковского рубежа...». Літва — гэта беларускія землі.

Пацьвярджаецца чужасьць Жмудзі і тым, што яна не зьмяніла свайго гістарычнага назову, застаючыся заўсёды звацца Жмудзяй, а ягонае жыхарства Жмудзінамі. Калі-б верыць цьверджаньням гісторыкаў аб палітычнай перавазе Летувісаў у ВКЛ і аб ягоным нацыянальна-летувіскім характары, трэба было-б дапускаць таксама нямінучую «летувізацыю» саміх Жмудзінаў. Аднак гэтага не сталася. Беларусы прымаюць «чужы» назоў, у той час, калі гэтага назову зракаюцца кроўныя браты.

Застаюцца два магчымыя выясьненьні: або тая частка летувіскага народу, якая мелася накінуць гаспадарствасьць і свой назоў Беларусам, зьбеларушчылася на пачатку свайго ўваходу ў гісторыю і гэтым самым адыйшла назаўсёды ад другой часткі гэтага народу — ад Жмудзінаў; або яе значаньне ў гісторыі ВКЛ было мінімальнае ці простым мітам. Як бачым, адно і другое гаворыць за беларускім характарам гістарычнае Літвы. Нарэшце падцьвярджаецца чужасьць Жмудзі традыцыяй вы дзяленьня яе з ВКЛ усімі картаграфамі XVII—XVIII стагодзьдзяў ды напалеонаўскай традыцыяй адраджэньня ВКЛ толькі ў межах беларускіх земляў.

(Працяг будзе)

П. Залужны

Хвальсыфікацыя гісторыі Менску

Пасьля шматгадовых абяцанак Выдавецтва Акадэміі Навук БССР нарэшце выдала гістарычна-эканамічны нарыс Абрасімава «Мінск». Пераглядаючы гэтую працу, дзіву даесься, да чаго мізэрнай сталася прадукцыя навукоўцаў пад савецкай дыктатурай. Кніга Абрасімава «Мінск» сьветчыць аб немагчымасьці спалучыць акадэмічную свабоду з умовамі падпарадкаваньня ўсялякага творчага чыну вымогам партыі і ўраду.

Ня будзем ужо асабліва дакараць за тое, што кніга выдадзена, як і бальшыня сучасных выданьняў Акадэміі Навук БССР, у расейскай мове. Хаця-ж гэта ўжо адно пацьвярджае факт русыфікацыі Беларусі і ейных навет такіх рэпрэзэнтацыйных установаў, як Акадэмія. Нездарма яна цяпер і не называецца Беларускай Акадэміяй Навук, як гэта было ўпачатку трыццатых гадоў, а сьціпла толькі — Акадэмія Навук БССР. Відаць сапраўды сорамна было-б называць беларускай установу, якая працы выдае пераважна ў расейскай мове.

Але бяда кнігі Абрасімава «Мінск» палягае яшчэ ў іншым: аўтар яе абмінае маўчаньнем шмат якія важнейшыя факты гісторыі беларускае сталіцы. Пад ціскам партыйнага дыктату ён мусіць прапушчаць некаторыя гістарычныя мамэнты, якія не падабаюцца бальшавіцкім гаспадаром. Чытача гэтай кнігі вельмі ўразіць поўная адсутнасьць у кнізе «Мінск» апісаньня падзеяў беларускае нацыянальнае рэвалюцыі ў Менску ў 1917-1918 г. г., усіх тых выдатных падзеяў беларускага нацыянальнага руху, якія ў тым часе выявіліся найбольш выразна ў актах Усебеларускага Кангрэсу ў сьнежані 1917 году або абвешчаньня Незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі 25 сакавіка 1918 году.

Абрасімаў абмінае шматлікія гістарычныя факты разгортваньня ў Менску беларускага нацыянальнага руху пасьля няўдалае для Расеі Крымскай вайны 1854-1856 г. г. Ён мала гаворыць аб паўстаньні 1863 году, і як яно адбівалася на настроях менскае вучнёўскае моладзі, маўчыць аб разьвіцьці беларускае нацыянальнае ідэялёгіі ў «Мужыцкай Праўдзе» Кастуся Каліноўскага, праклямацыях Ігната Грынявецкага, гуртка і часапісу «Гоман». Чытач ня знойдзе ў кнізе асьвятленьня дзейнасьці беларускіх рэвалюцыйных партыяў, накшталт «Беларускай Сацыялістычнай Грамады», Беларускага Нацыянальнага Камітэту, пары нашаніўства і пазьнейшага часу, у якіх брала вялікі ўдзел тагачасная патрыятычная беларуская моладзь. Абмінае Абрасімаў і Першы нацыянальны зьезд ў сакавіку 1917 году, дзейнасьць Цэнтральнай Рады Беларускіх Арганізацыяў і Партыяў, Цэнтральнае Беларускае Вайсковае Рады і Вялікай Беларускай Рады, якая паставіла пытаньне аб скліканьні ў Менску на 18 сьнежаня 1917 году Усебеларускага Кангрэсу.

Гаворачы аб памешканьні Менскага Гарадзкога Тэатру, Абрасімаў прыгадвае толькі пазьнейшыя бальшавіцкія мітынгі, але зусім нібыта ня ведае аб тым, што якраз там адбыўся славуты Першы Ўсебеларускі Кангрэс, на які зьехаліся 1872 дэлегаты з усяе этнаграфічнае Беларусі — сапраўдныя прадстаўнікі народу і народных інтарэсаў. У сакратарыяце Кангрэсу былі такія выдатныя асобы беларускага нацыянальнага руху, як паэта Алесь Гарун, доктар Тамаш Грыб, доктар Серада і іншыя. Бальшавіком ня выгадна гаварыць аб тым, што гэты Кангрэс прыняў рэзалюцыю аб нацыянальным самавызначэньні Беларусі ўва ўсіх ейных этнаграфічных землях, абвесьціў рэспубліканска-дэмакратычную ўладу ў форме Беларускай Народнай Рэспублікі. Толькі грубая, брутальная сіла штыхоў бальшавіцкага камісара Крывашэіна разагнала Кангрэс. Аднак 31 сьнежаня 1917 году Кангрэс у Менскім Чыгуначным Дэпо пад аховаю чыгуначнікаў перадаў свае паўнамоцтвы да часу вольных выбараў сваёй Выканаўчай Радзе і вылучыў зь яе Выканаўчы Камітэт. Рада БНР і абвесьціла 25 сакавіка 1918 году Беларусь Незалежнай Народнай Рэспублікай. Трэйцяя ўстаўная грамата БНР і зьявілася Вялікім Актам Незалежнасьці.

Дагаджаючы сваім камуністычным гаспадаром, Абрасімаў груба схвальсыфікаваў нацыянальную гісторыю гораду Менску і тым самым захаваў ад беларускае моладзі гістарычную праўду нашае сталіцы.

М. М.

Творы Я. Купалы на чужых мовах

«Літаратура й Мастацтва» з 3-га ліпеня гг. падае цікавыя лікавыя дадзеныя аб перакладах і выданьнях твораў нашага песьняря Янкі Купалы на чужых мовах.

Паводля дадзеных Усесаюзнай кніжнай палаты, за 1917—1954 гг. (да II усесаюзнага зьезду пісьменьнікаў) творы Янкі Купалы былі выдадзеныя на 14 мовах народаў СССР 109 кнігамі тыражом у 3.406 тысяч эгзэмпляраў.

На 1 чэрвеня 1957 г. выданьне твораў клясыка беларускай літаратуры значна збольшылася. Цяпер творы Янкі Купалы выдадзеныя толькі ў СССР на 17 мовах 129 кнігамі тыражом 4.189 тысяч эгзэмпляраў.

За апошнія гады творы Янкі Купалы выйшлі на кітайскай мове («Зборнік вершаў»), рад зборнікаў і паасобных твораў на польскай мове, на баўгарскай, вугорскай, чэскай, нямецкай, ангельскай і іншых мовах народаў сьвету.

Паасобныя творы Купалы друкаваліся ў газэтах і часапісах на 24 мовах народаў СССР і народаў г. зв. народнае дэмакратыі. Творы Купалы перакладзены (на 1-га чэрвеня 1957 г.) на 41 мову народаў сьвету.

Такім чынам, Янка Купала — паэта, імя якога й дасканалая творчасьць уваходзіць у скарбніцу сусьветнай літаратуры. Толькі, на жаль, прадстаўляны бальшавікамі іншым народам Купала ў вялікай меры схвальшаваны: зь ягонае творчасьці выкінутыя ўзапраўды нацыянальныя беларускія творы, а перавага даецца творам, якія, хоць і слабейшыя зь літаратурна-мастацкага гледзішча, былі на ім вымушаныя, як неабходная даніна бальшавіцкаму Молаху.

ДА АГРАРНАЕ РЭФОРМЫ...

(Заканчэньне з 2-ой бачыны)

ных праблемаў, далёка нявычарпаных — прыкладам, вялічыня (максімум і мінімум) зямельных надзелаў. будучыня саўгасаў і г. д. Да гэтага мы вернемся наступным разам, спадзяючыся, што і іншыя выкажуць у гэтых пытаньнях сваю думку.

Канчаючы на гэты раз, хацелася-б адзначыць, што ў кажным выпадку мы павінны лічыцца з патрэбай **пераходнага** пэрыяду перад канчатковай рэформай. Калі мы ўжо цяпер ясна ўсьведамім сабе, да чаго мы імкнемся ў канчальным выніку, мы здолеем кіраваць гэтым працэсам.

Ул. Немановіч

чы і северская колёнія Цьмутаракань. Севяране на чале із сынамі Сьвятаслававымі — Вольгам, Раманом, Давідам і Яраславам ваююць за сваё вызваленьне. Алег едзе да Цьмутаракані, дзе княжыў брат ягоны Раман, званы Красным, зн. харошым. Там-жа быў сын смаленскага князя Барыс Вячаслявіч. Яны ў трох пачалі зьбіраць войска. З аднае Цьмутараканскае колёніі войска было мала, а ўцекачоў із Севершчыны ўзноў не магло быць шмат. Дзеля таго яны зрабілі хаўрус із Полаўцамі і разам пайшлі на захопнікаў іхнае бацькаўшчыны. З князёў пайшлі Алег і Барыс.

Бітва была ля ракі Сожыцы ў 1078 г. Усевалад, што заняўшы Севершчыну, сядзеў у Чарнігаве, быў пераможаны, у біцьве зьгінулі і шмат якія баяры кіеўскія. Усевалад уцёк да Кіева і папрасіў помачы свайго брата Зяслава. Гэты згадзіўся памагчы і пачаў зьбіраць воеў «ад малога да вялікага». Забраўшы войска, Зяслаў із сынам Яраполкам, з братам Усеваладам і ягоным сынам Валадзімерам Манамахам аблягглі Чарнігаў. Чарнігаўцы адважна бараніліся, дарма што Алег і Барыс ня былі ў месьце. Валадзімер Манамах узяў вароты, адлі «акольны» горад, але пачуўшы, што Алег і Барыс надыходзяць, Зяслаў і Усевалад выйшлі ім на пярэймы. Дзеля няроўных сілаў Алег хацеў адхінуцца ад бітвы, але гарачы Барыс пастанавіў уступіць у бітву навет з аднэй сваёю дружынаю. Алег не хацеў іх адных пакінуць і мусіў таксама біцца. Бітва была на Няжацінай Ніве; Барыс і Зяслаў былі забітыя ў гэтай біцьве. Алег із астачамі свайго войска ўцёк да Цьмутаракані. Усевалад заняў кіеўскі пасад, а сына свайго Валадзімера Манамаха пасадзіў у Чарнігаве.

Але не такія былі Сьвятаславічы, каб пагадзіцца з утратаю незалежнасьці Севершчыны. У наступным 1079 г. Раман Красны зь Цьмутаракані з падпаможнымі палавецкімі аддзеламі пайшоў на Ўсевалада да Войні. Полаўцы, адылі, былі ненадзейныя хаўрусьнікі. Усевалад, стаўшы з войскам ля Пераяслава, зрабіў ізь імі мір, так што Раман мусіў зьвярнуцца назад. Па дарозе Полаўцы, падкупленыя Ўсеваладам, забілі яго. Летапісец піша пра Рамана: «І суць косьці ягоныя і да сяго лета там ляжаць, сына Сьвятаслаўля». Тады-ж і Хазары з намовы Ўсевалада, відавочна падкупленыя ім, схапілі Вольга і, як палоньніка, вывезьлі спачатку да Царграду, а потым на абток Родос на Міжземным моры і там прадалі ў няволю. Няволя была цяжкая, у часе яе малады яшчэ Алег пасівеў.

Але ў 1094 г., зн. па 15-ёх гадох, Вольгу ўдалося вырвацца зь няволі. Ён зьявіўся ў Цьмутаракані, прагнаў адтуль чужых князёў ды ўзноў разам із Полаўцамі пайшоў да Чарнігава. Манамах спачатку зачыніўся ў месьце, але, дзеля варожасьці да яго Чарнігаўцаў, мусіў капітуляваць. перад Вольгам. Алег заняў чарнігаўскі пасад. Але ня ўсе землі Вялікага Княства Северскага былі яшчэ вызваленыя. У часе няволі Вольгавай Узсем'е захапілі Кіеўскія Манамахавічы і яшчэ цяпер дзяржалі яго. Сын Манамахаў Зяслаў захапіў Мурамскі ўдзел Северскага княства. Неўзабаве ўзьнялася вайна Русі, зн. Кіеўшчыны з Полаўцамі. Вялікі князь кіеўскі Сьвятаполк і Валадзімер Манамах, што быў князем у Пераяславе дамагаліся ў Вольга, каб і ён ізь Севяранамі пайшоў разам ізь імі вайною на Полаўцаў. Гэткім парадкам выходзіла, што Алег мае памагаць тым, каторыя дзяржалі яшчэ часьць ягонае бацькаўшчыны, ды ваяваць супроць сваіх нядаўных хаўрусьнікаў, каторыя памаглі яму вызваліць бальшыню Северскага Княства. Калі цяпер пойдзе на вайну супроць Полаўцаў, яны ў будучыні ні захочуць быць северскімі хаўрусьнікамі супроць Русі. І Алег пад рознымі прыклепамі адмаўляецца ад удзелу ў паходзе на Полаўцаў. Дамагаюцца ў яго кіеўскія князі забіць або выдаць ім палавецкага закладніка, сына забітага хана Ітмара, але Алег і ў гэтым ім адмаўляе. Тады Сьвятаполк і Манамах вінавацяць Вольга, што ён дзяржыць із «паганымі» і йдуць на яго вайною. Алег ня можа ўдзержыцца ў Чарнігаве, адступае й зачыняецца у Старадубе. Браты, зн. Сьвятаполк і Манамах, аблягглі Старадуб. Старадубцы адважна бараніліся, з абодвых бакоў было шмат аброкаў. Аблога трывала 33 дні. Наапошку Алег папрасіў міру. Зь ім памірыліся пад умоваю, што ён пойдзе да свайго брата Давіда да Смаленску, адлі абодва яны прыедуць да Кіева на зьезд на перамовы. Такія лёгкія ўмовы капітуляцыі былі з тае прычыны, што хоць кіеўскія князі перамаглі ў Старадубе, але не перамаглі ў вайне наагул; наадварот палажэньне Русі, зн. Кіеўшчыны было цяжкое. Справа ў тым, што Смальняне, бачачы цяжкое ходаньне сваіх суродзічаў Севяран із Русьсю, пастанавілі даць ім памогу. Веча, зн. сам народ. із гэтым выступіла. Смаленскае веча папрасіла да сябе за князя брата Вольгавага Давіда, і Вялікае Княства Смаленскае пачало агрэсыўна выступаць супроць Русі.

Ці маглі Алег і Давід паехаць на перамовы да Кіева? Калі-б яны гэтак зрабілі, дык магло-б ізь імі стацца так, як у 1067 г. сталася з Усяславам Полацкім, каторы паверыў кіеўскаму князю Зяславу, паехаў на перамовы да ягонага стану, але быў ім схоплены й пасаджаны ў цямніцу ў Кіеве. Алег паехаў да Смаленску, але, замест ехаць адтуль із братам да Кіева, адзержыў ад Смальнян іхнае народнае войска і пайшоў ізь ім супроць сына Манамахавага, Вяслава, каторы быў захапіўшы северскую воласьць — Мурам. Зяслаў, даведаўшыся, што йдзець на яго Алег, пачаў зьбіраць войска ў Роставе, Суздалю й Белавозеру. Алег, падыйшоўшы да Мураму, паслаў сказаць Зяславу: «Ідзі да воласьці айца свайго — Ростаў і Мурам — мая айчына; у ім я хачу ўмову зрабіць із тваім бацькам, бо з Чарнігава ён мяне выгнаў». Але Зяслаў, спадзяючыся на чысьленасьць свайго войска, не паслухаў яго; «Алег-жа» — кажа летапісец «спадзяючыся на праўду сваю, бо ягоная была праўда ў гэтым, і пайшоў да места з войскам». Войска Зяслава было разьбіта й разьбеглася, сам ён быў забіты. Вайна цягнулася далей із братам Зяслававым Імсьціславам, што быў князем у Ноўгарадзе. Дык у войску Імсьціслававым, апрача ўсяе Суздальскае зямлі, былі й Ноўгарадцы; а ў войску Вольгавым, апрача Смальнян ды Севяран, што прыехалі да Смаленску разам із Вольгам, былі Вяцічы-Разанцы, (на чале іх стаяў малодшы брат Вольгаў, Яраслаў). Гэтак, тут праявілася салідарнасьць траха усіх беларускіх пляменаў, бо, як было сказана на пачатку, у самым Княсьцьве Северскім былі Севяране, Радзімічы, Вяцічы, ды невялікая колькасьць Дрыгвічоў, а ў гэтай вайне сталіся іхнымі хаўрусьнікамі і Смальняне — Крывічы. Вайна скончылася тым, што Мурамскі ўдзел быў зьвернены Вялікаму Княству Северскаму.

---

1) Грушевський: Іст. Укр.-Руси, II, 318—19.

2) Там-жа.

3) Д. Багалей: История Северской земли до половины XIV в., у Кіеве, 1882, бач. 298.

4) Довнар-Запольскій: Очерк історіи Кривичкой и Дреговичкой земель, беч. 80.

5) Інацкі летапіс, б. 139.

(Далей будзе)

Якімі прадуктамі гандлююць савецкія крамы

Калгасна-саўгасная сельская гаспадарка з самага пачатку свайго існаваньня пасадзіла працоўныя масы на надзвычайна абмежаваныя і бедныя нормы харчаваньня. Навет цяпер праз дванаццаць гадоў пасьля вайны найбольш неабходныя прадукты харчаваньня звычайнаму савецкаму чалавеку не заўсёды лёгка дастаць у каапэрацыйных і дзяржаўных крамах.

А між тым савецкая прапаганда няспынна трубіць на ўвесь сьвет аб значным узросьце вытворчасьці малака, мяса і іншых прадуктаў харчаваньня. Больш таго, у Ленінградзе на нарадзе працаўнікоў сельскай гаспадаркі Хрушчоў патрабаваў ад калгасаў і саўгасаў, каб яны па вытворчасьці малака, мяса і масла на душу насельніцтва дагналі Злучаныя Штаты Амэрыкі. Гэтае заданьне па малаку і маслу павінна быць выканана ўжо ў наступным годзе. Па мясу вырашэньне задачы дагнаць Амэрыку ён перанёс на 1960 г. На справу Хрушчоў глядзіць лёгка: варта толькі за няпоўныя чатыры гады павялічыць вытворчасьць мяса ў 3,5 разы і насельніцтва Савецкага Саюзу будзе ўжо шчаслівым і не галодным.

Ня будзем забягаць наперад. Банкроцтва новай хрушчоўскай прапагандовай афэры высьвятліцца ў канцы гэтага гаспадарчага году. Вольны сьвет будзе рады за працоўныя масы, калі яны будуць мець магчымасьць у Савецкім Саюзе задаволіць свае патрэбы харчовымі прадуктамі паводля звычайных нормаў, бо ЗША прыдзецца Хрушчову даганяць шмат гадоў.

Пакуль што зьвернем увагу на тое, чым-жа забясьпечваюць савецкія крамы насельніцтва Савецкага Саюзу. Ніякіх сваіх разьлікаў і пералічэньняў прадуктаў мы ня зьбіраемся прыводзіць, а спашлемся на савецкія афіцыйныя крыніцы. Разгорнем статыстычны зборнік пад назвай «Савецкая таргоўля», які выданы ў Маскве ў 1956 годзе. У гэтым зборніку зьмешчаны табліцы аб тавараабароце харчовымі прадуктамі ў 1955 годзе. У табліцы адзначана, што ў Савецкім Саюзе за год прададзена насельніцтву праз каапэрацыйныя і дзяржаўныя крамы і грамадзкае харчаваньне на 275,3 мільярды рублёў харчовых тавараў. Выходзіць у сярэднім за год на душу насельніцтва на 1375 рублёў тавараў. Сярод прададзеных харчовых прадуктаў першае месца займаюць алькагольныя і іншыя напіткі. Гэтых напіткаў за год прададзена аж на 72,6 мільярдаў рублёў. На душу насельніцтва незалежна ад узросту траціцца на гэты прадукт 362 рублі 60 капеяк у год.

Насельніцтву-ж Беларусі за год прададзена харчовых тавараў на 6.4 мільярды рублёў. У вагульным тавараабароце алькагольныя і іншыя напіткі складаюць 2 мільярды 27 мільёнаў рублёў або 31,6 працэнтаў ад усяго тавараабароту на Беларусі.

З гэтых лічбаў відаць, што Масква алькаголю насельніцтву не шкадуе, асабліва на Беларусі. Прывозіць алькагольныя напіткі эдалёк няма патрэбы, бо на месцы шмат бравароў і з надзвычайна высокімі плянамі вытворчасьці сьпірту. На жаль Масква ня так шчодра вызначыла насельніцтву Беларусі малака, мяса, масла, рыбу, крупы і іншыя патрэбныя дзеля насельніцтва прадукты харчаваньня

На душу насельніцтва Беларусі ў сярэднім прададзена за год праз розныя крамы харчовых тавараў на 800 рублёў, або толькі 58 працэнтаў таго што прадаецца на душу насельніцтва ў цэлым СССР. З гэтых 800 рублёў на алькагольныя і іншыя напіткі траціцца 253 рублі, на хлеб 175, на муку, крупы, макароны і на розныя іншыя вырабы прыпадае 133 рублі. На мяса, каўбасы і на мясныя кансэрвы выходзіць 53 рублі, або каля 2 кілёграмаў на душу ў год. На цукяр выходзіць 42 рублі, на рыбу і селядцы 32 і на бульбу, гародніну, садавіну і кансэрвы з гародніны 27 рублёў. Нарэшце найважнейшых прадуктаў, асабліва для дзяцей, масла, малака, сыру і яек прыпадае толькі на 16 рублёў на год. Нацэнкі ў сталоўках складаюць 25 рублёў. На астатнія 44 рублі купляецца розная дробязь: соль, гарбата, алей і іншыя.

С.

«Берасьцейская эпапэя»

...Гэтыя дні нельга прыгадваць без хваляваньня. 16 год таму, на беларускай зямлі на ўсход ад Бугу пачалася гістарычная трагэдыя — жорсткая, зьнішчальная вайна паміж дзьвюма таталітарнымі сыстэмамі — гітлераўскай Нямеччынай і сталінскім Савецкім Саюзам.

Раніцай 22-га чэрвеня 1941 году гітлераўскія збройныя сілы пачалі фарсаваць Буг. Дрэнна падрыхтаваныя да вайны савецкія пагранічныя аддзелы прынялі няроўны бой. Ня гледзячы на дадзеныя разьведкі і папярэджаньні з боку ангельскага пасольства ў Маскве аб плянаваным наступе нямецкай арміі на Савецкі Саюз, Сталін быў глухі да гэтых папярэджаньняў, і гэтым самым засудзіў на згубу і нялюдзкія выпрабаваньні як дзесяткі тысяч сваіх жаўнераў і ахвіцэраў, так і мільёны людзей цывільнага насельніцтва.

Адступленьне савецкіх збройных сілаў на ўсход ад Бугу было панічным. У вялікіх колькасьцях пакідалася ваенная тэхніка, узрываліся склады бэнзыны і вялічэзныя харчовыя склады. Толькі гарнізон Берасьцейскай крэпасьці, якая ўвайшла цяпер у гісторыю — гарнізон гэтага ключа да Беларусі пастанавіў супраціўляцца да апошняга патрона, цьвяроза ўсьведамляючы сабе, які цяжкі лёс нясе вайна для кінутых на волю лёсу мільёнаў жанчын, старых і дзяцей шматпакутнае беларускае зямлі.

Гарнізон Берасьцейскай крэпасьці змагаўся з ворагам, які пераважаў колькасна і тэхнічна, з выключнай самаахвярнасьцяй і адвагай. Баранілі кажны мэтр зямлі, кажны казэмат; у вапорны пункт абароны была ператвораная навет старая гарнізонная царква. У вадным з казэматаў доўга адстрэльваўся з пісталету пасьля трыццацідзённае аблогі крэпасьці маёр Г а ў р ы л а ў. Пасьля вайны ў былой гарнізоннай царкве быў знайдзены надпіс: «Нас было траёх... Мы склалі прысягу: памрэм, але адсюль не адступім».

Безьліч такіх надпісаў з Берасьцейскае крэпасьці знаходзяцца цяпер у Менску ў Беларускім Дзяржаўным Музэі Айчыннае Вайны, бо большыня абаронцаў гэтай крэпасьці былі маладыя Беларусы. Надпісы гэтыя — гэта дакуманты абвінавачаньня камуністычнай дыктатуры. Бо-ж шмат тыдняў пасьля пачатку вайны жаўнеры, якія выйшлі з акружэньня, і лётнікі, якія лёталі бамбіць варожыя тылы, складалі рапарт камандваньню што гарнізон Берасьцейскае крэпасьці ўсё яшчэ супраціўляецца ворагу. Але камуністычныя дыктатары кінулі яго на волю лёсу. Гарнізон зьгінуў, бо ў яго скончылася амуніцыя, мэдыкамэнты і харчы. У гарнізону ня было навет радыёсувязі.

Трагэдыя абаронцаў Берасьцейскае крэпасьці робіцца асабліва зразумелай цяпер — 16 год пасьля. Як вынікае з выказваньняў савецкага пісьменьніка Сяргея Сьмірнова, які зьбірае матар'ялы для кнігі аб Берасьцейскай эпапэі, шмат хто з уцалелых абаронцаў крэпасьці, якія апынуліся раненымі ў гітлераўскім палоне і канцлягерох, пасьля вайны, замест гонараў за адвагу і самаахвярнасьць, сталіся нявольнікамі сталінскіх лягероў сьмерці. Камуністычная дыктатура расьсеяла па землях Сібіру і Казахстану, як злачынцаў, што згубілі давер да партыі і ўраду. Цяпер, калі пасьля сьмерці Сталіна, пасьля вугорскіх падзеяў, у СССР насьпявае рэвалюцыйны ўздым народу, калі савецкія дыктатары ўсё больш трацяць грунт на міжнароднай арэне, яны раптам схамянуліся, і разам із шматлікімі іншымі прапагандовымі мерапрыемствамі з мэтай супакоіць падсавецкія народы, прыгадалі гэрояў Берасьцейскае крэпасьці. Шмат хто з удзельнікаў абароны гэтае крэпасьці, якія нядаўна яшчэ сядзелі ў турмах і лягерах, цяпер, 16 год пасьля, узнагароджваюцца ардэнамі і мэдалямі.

Ці можна назваць гэта шчырасьцю? Не! Гэта толькі доказ жывёльнага страху дыктатуры перад народамі, якія настойліва рыхтуюць народны суд — помсту за ўсе спрычыненыя ім нягоды!

...Сяньнешняя бальшавіцкая інсцэнізацыя гісторыі Берасьцейскай крэпасьці ня мае нічога супольнага з праўдай. Маем надзею, што будучыня вуснамі гэраічных жаўнераў і ахвіцэраў — раскажа нашаму народу трагічную гісторыю абароны крэпасьці.

Сяньня, напярэдадні 6-га Сусьветнага Фэстывалю моладзі і студэнтаў у Маскве, мы хочам толькі аднаго, — каб савецкія валадары паслалі на гэты фэстываль тагачасных прадстаўнікоў беларускай моладзі, якія цаной сваёй крыві і жыцьця баранілі Берасьцейскую крэпасьць, з тым, каб гэтая моладзь расказала сваім замежным равесьнікам аб тым вялікім трагізьме, да якога давяла гэраічных абаронцаў палітыка КПСС.

К. Л.

Ліст у Рэдакцыю

В. Паважаны Сп. Рэдактар!

Пераглядаючы кніжку, выданую ў ангельскай мове „The World Almanac and book of facts“, publ. by The New York World Telegram Newspaper Corp., з 1957 г. зацікавіўся я дадзенымі пра Беларусь, дзе знайшоў факты, што не адказваюць праўдзе. Так, на бач. 441 вельмі коратка пададзена пра БССР і яе натуральныя багацьці, а на бач. 442 пададзена насельніцтва Беларусі ў ліку 8 мілёнаў, нібы паводля дадзеных з 1956 г., 10 працэнтаў жыхарства — гэта Жыды. «Шмат плошчаў забалочана, але мадэрныя мэтады асушаньня збольшылі пасяўную плошчу» пішыцца на бач. 441.

Пад рукамі таксама Альманахі вышэй успоменай рэдакцыі з 1955 і 1956 гадоў, дзе таксама дадзеныя пра Беларусь пададзены ў такой-жа форме.

Мушу прызнацца, што, на вялікі жаль, наша беларуская моладзь у ЗША, наведваючы амэрыканскія школы, карыстаецца гэтымі крыніцамі й часта спасылаецца на гэтакія вось публікацыі. Нядаўна мне давялося пераконваць аднаго юнака-Беларуса зь Нью Брансьвіку, які якраз пісаў дамовую працу пра народы, што жывуць пад СССР, у гэтым ліку й пра Беларусь. Ён моцна верыў у тое, што напісана ў гэтым Альманаху 1957 г. і ніяк не хацеў пагадзіцца з маімі доказамі.

Сумна, што ў гэтых Альманахах, якія штогод выдаюцца ў Нью Ёрку, не падаюцца праўдзівыя гістарычныя і статыстычныя факты ды цыфры пра нашу бацькаўшчыну Беларусь.

Магчыма, не адзін можа закінуць аўтару гэтых радкоў, чаму ён сам ня зьвернецца ў рэдакцыю гэтых выданьняў аднosна парушанай справы. Вось-жа няраз пісалася й гаварылася аб гэтым, але бяз вынікаў, таму што гэта рабілася індывідуальна. Гэтыя прыватныя заўвагі не зрабілі ніякіх уплываў на публіцыстых і не зьмянілі палажэньня. Яны чыталіся й адкладаліся на бок, а друкавалася ўсё тое, што было ў савецкіх прапагандовых выданьнях на экспарт, ці што падсоўвалі нашыя «старэйшыя браты» — суседзі.

Тут патрэбны навуковыя аўтарытэты, арганізацыі, навуковыя ўстановы! Дзе-ж наш Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва? Дзе-ж наша Навуковае Таварыства Пранціша Скарыны, дзе-ж нашыя Студэнцкія Таварыствы?

Хочыцца верыць, што ў кароткай будучыні яны адгукнуцца й дадуць свой уклад у гэтым важным кірунку.

З пашанаю, **А. К.**

Фэльетон

Недахоп мясьнікоў і як зь ім змагацца

(З радыёвай хвалі «Вызваленьне»)

Мы з вамі, дарагія слухачы, усе добра ведаем, што наша родная партыя разам зь яшчэ больш родным урадам за 40 год свайго існаваньня рэшткі мазгоў высушыла, стараючыся дагадзіць сваім падуладным. Трэба быць сьляпым, каб гэтага ня бачыць: а мільённыя тыражы клясыкаў марксызму-ленінізму, а брашуры з мудрымі выказаньнямі нашых геніяльных правадыроў, а палкі агітатараў у кажным раёне — хіба гэта ня клопаты? І ўсё гэта толькі патое, каб мы ўрэшце пазбыліся перажыткаў капіталізму, перасталі думаць аб нейкім там малацэ ці мясе, ды поўнасьцяй уключыліся ў будову камунізму. Вось чаму, на нашую думку, зусім дарэмна хвалявaўся нейкі таварыш Берхін тым, што ў нашай сталіцы — Менску няма мяса. У газэце «Советская Белоруссия» за 16-га травеня ён усхвалявана ўсклікваў: у чым-жа справа? **Чаму** у Менску няма мяса?

Праанялізаваўшы гэтае ягонае пытаньне зь гледзішча камуністычнае дыялектыкі, мы прыйшлі да высновы, што падыход да справы таварыша Берхіна далёка немарксыцкі, і ён блізкі да небясьпечнага ўхілу. Як-быццам ён не разумее, што партыйныя і ўрадавыя ўстановы існуюць не патое, каб займацца такімі дробязямі, як разьмеркаваньне мяса сярод радавых будаўнікоў камунізму. Хто-ж тады будзе кіраваць гэтым будаўніцтвам камунізму, ці лепш сказаць — ягонай перабудовай, паводля апошняга геніяльнага пляну Хрушчова?

Як добры камуністы, таварыш Берхін мусіў-бы паставіць пытаньне проста, пахрушчоўску: ці радавыя будаўнікі камунізму ня могуць абыйсьціся бязь мяса? Замест таго, ён як-быццам шкадуе, што ў Менску застаўся яшчэ толькі адзін перажытак капіталізму — адзін спэцыялізаваны мясны магазын. І калі верыць таварышу Берхіну, дык справа зусім не ў недахопе мяса. Выяўляецца, што ў беларускай сацыялістычнай дзяржаве адчуваецца войстры недахоп... мясьнікоў!!!

Таварыш Берхін даслоўна пісаў: «Нашы мясьнікі — гэта вузкая група людзей, у васноўным старэйшыя людзі, якія здабылі спэцыяльнасьць у далёкім мінулым...»

Інакш кажучы, мясьнікі ў Беларусі — гэта таксама перажыткі капіталізму. Калі не хапае іх у сталіцы, дык што там гаварыць аб іншых гарадох? Але з другога боку, няма ў гэтым нічога дзіўнага: на працягу дзесяцігодзьдзяў бальшыні мясьнікоў усёроўна ня было чаго рабіць — хіба што каму пашчасьціла ўладзіцца ў закрытым разьмеркавальніку; тык-ж, якія не маглі жыць, ня бачачы крыві, паўладжваліся ў адмысловых дзяржаўных ворганах, распраўляючыся ў засьценках з ворагамі бязклясавага і бязьмясавага грамадзтва...

Калі мы, дарагія слухачы, і згодзімся з таварышом Берхінам, што часова нельга яшчэ абыйсьціся ў «савецкім раі» безь перажыткаў — у гэтым выпадку, безь мясьнікоў — дык прынамся трэба было-б туды ўвесьці сацыялістычны элемэнт. Нестае мясьнікоў? А пашто-ж МВД і МГБ трымае ў запасе тысячы заслужаных службоўцаў, якія пачыналі сваю кар'еру яшчэ ў ЧЭКА, ГПУ і НКВД? За іхныя заслугі можна было-б падняць іх у чыне ды перавесьці ўсіх ізноў на актыўную службу, гэтым разам — у мясныя лаўкі. Калі яны ўмелі драць скуру з жывых людзей, дык справяцца і з каровамі — тым больш, што ў гэтых апошніх скура ад касьцей і сама даўно адстала.

Як мы ўжо казалі, гэта было-б мерапрыемствам часовым — пакуль канчальна не пабудуем безьмясавага грамадзтва.

А што вы на гэта, паважаныя будаўнікі камунізму? Які-б вы хацелі бачыць рай: з Марксам, ці зь мясам?

Архіп Папліска

Зь беларускага жыцьця

З жыцьця Беларусаў у Таронта

Дзень Янкі Купалы

З нагоды 15-е гадавіны сьмерці і 75 гадавіны нараджэньня Янкі Купалы 23 чэрвеня сёлета ў сьвятліцы ЗБК у Таронта сп-р д-р Жук прачытаў даклад, які быў добра падмацаваны праслуханьнем радыяперадачы «Вызваленьня» з гэтае нагоды на бацькаўшчыну. Прысутныя выслухалі даклад і радыяперадачу зь вялікім зацікаўленьнем.

Маёўкі ЗБК

Сёлета адбыліся ўжо тры маёўкі (пікнікі) на фарме сп-ра В-га між Ашавай і Таронта. Усе яны былі арганізаваныя Згуртаваньнем Беларусаў Канады — аддзелам Таронта. На ўсіх маёўках было многа народу. Там-жа адбываліся на сьвежым паветры танцы й гульні пад добрую музыку.

Багаслужба й лятарэя на сьвежым паветры

30-га чэрвеня на чарговай маёўцы, ладжанай ЗБК, адбылася раніцай Багаслужба пры ўдзеле царкоўнага хору і а. Міхаіла з Таронта. Гэткім чынам прысутнічала на Багаслужбе шмат навакольных суродзічаў, якім цяжкавата даяжджаць у Таронта.

Пасьля Багаслужбы адбылася лятарэя, даход зь якой у вышыні 61 дал. прызначаны на куплю царквы ў Таронта.

Беларускія купальскія песьні на СіБіСі

Сёлета, як і ў мінулым годзе, канадыйская дзяржаўная радыястанцыя СіБіСі прысьвяціла паўгадзіны часу на беларускія купальскія песьні. Як выкананьне песьняў, падбор іх, музыка так і камэнтары заслугоўваюць на найлепшую ацэнку, за што вялікая падзяка належыцца музычнаму дырэктару праграмы сп-ру Раманаву і сьпеваком ды сьпявачкам: Тышкевіч, Жураўскаму, В. Валошын ды сьпявачцы і камэнтатарцы — Лесі Зубрак. Радыяперадача адбылася з таронцкай станцыі СіБіСі ў пятніцу вечарам 7-га ліпеня і была наладжана дзякуючы стараньням Галоўнай Управы Згуртаваньня Беларусаў Канады.

М. К-р

ДОКТАР ЛЯВОН ТРУСЭВІЧ

21-га чэрвеня 1957 г. у Чыкаго на Ільлінойскім унівэрсытэце закончыў дэнтыстычныя студыі і здабыў тытул доктара дэнтыстычнай хірургіі др. Лявон Трусэвіч. Гэта ягоны ўжо другі дыплём у дэнтыстычных навуках. Першы дыплём ён здабыў на Марбурскім унівэрсытэце ў Нямеччыне ў 1950 годзе.

Ад 1-га жніўня др. Л. Трусэвіч пачне працаваць у дзяржаўнай ахове публічнага здароўя, дзе мае прабыць два гады.

„Беларускі Зборнік“ № 7

ІНСТЫТУТУ ДЛЯ ВЫВУЧЭНЬНЯ СССР

Мюнхэн, 1957, бачынаў 173

У гэты чарговы нумар Беларускага Зборніка Інстытуту для Вывучэньня СССР увайшлі наступныя артыкулы беларускіх навукоўцаў: 1. **Алесь Беразьняк:** Убітым шляхам сацыялістычнага рэалізму (Агляд часапісу «Полымя» за 1956 год), 2. **Павал Урбан:** Сучасныя палітычныя тэндэнцыі ў савецкай гістарычнай навуцы, 3. **Мікола Куліковіч:** Выкарыстаньне мастацтва для падняцьця прадуктыўнасьці калгаснае працы, 4. **Ян Станкевіч:** Нашаніўства й бальшавізм (Да 50-х угодкаў выхаду «Нашае Нівы»), 5. **А. Конаш:** Тэхнічнае навучаньне на чыгунках Беларусі, 6. **С. Кабыш:** Сельская гаспадарка Беларусі ў першым годзе новае пяцігодкі.

Апрача гэтага, у аддзеле «Рэцэнзіі й справаздачы» зьмешчаныя **Я. Станкевіча** «Некаторыя новыя зьмены беларускае нарматыўнае граматыкі й правапісу ў Беларускай ССР», а таксама рэцэнзія на «Русско-Белорусский Словарь». Масква, 1953.

УВАГА! УВАГА!

ПАДПІШЧЫКІ «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ» Ў КАНАДЗЕ

Яшчэ раз прашу тых, што не палагодзілі сваіх залегласьцяў за «Бацькаўшчыну», прыслаць свае даўгі ў хуткім часе. Чаму некаторым трэба высылаць аж па тры ці пяць напамінаньняў. Няўжо-ж я маю больш часу за ўсіх іншых і толькі тым займаюся, што спаганяю падпіску? Рабеце пасяброўску і так, як вы хацелі-б, каб рабілі іншыя, калі-б вам прыйшлося спаганяць зь іх залегласьці.

А. Акула

Песьня на тэму дня

У сувязі з апошнімі падзеямі ў ЦК КПСС Беларуская Сэкцыя Радыя «Вызваленьне» перадала на Бацькаўшчыну наступную песьню-сатыру на матыў вядамай беларускай народнай песьні «Лявоніха»:

* * *

Кагановіча Хрушчоў разьлюбіў,
Маленкову аплявуху ўляпіў,
Молатаў — душа няласкавая —
Ён зубамі ўсё палясківае.

Як з Хрушчовам вы у Сталіна жылі,
Вы як вішанькі у партыі цьвілі,
Сябравалі, цалаваліся,
І з народам распраўляліся.

Ой, згубіў-жа вас Хрушчоў-прайдзісьвет,
Хоць зьбірайся ты жывым на той сьвет.
Ой, чаму-ж Мікіту гром не забіў,
Як ён вашую кар'еру загубіў...

А Лявон наш думкі іншае,
Цэлай партыі ён дыхту дае:
Чаму **ўсіх** вас там пярун не забіў —
Беларус тады-б, нарэшце, аджыў.

Архіп Папліска

ВЫПІСВАЙЦЕ, ЧЫТАЙЦЕ Й ПАШЫРАЙЦЕ БЕЛАРУСКІЯ КНІЖКІ — — ВЫДАВЕЦТВА «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ»!

БАЦЬКАЎШЧЫНА

Беларускі тыднёвік палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.
Выдавец: Уладзімер Бортнік
РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.